

E 227/5

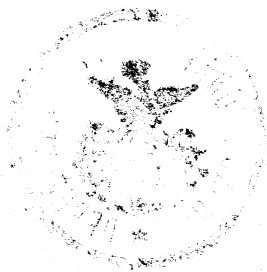
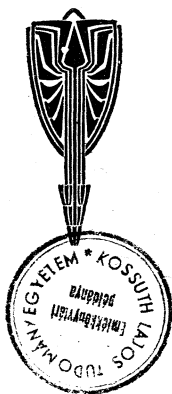
GRÓF TISZA ISTVÁN

A DEBRECZENI KÁLVINISTÁK TEMPLOM-
EGYESÜLETÉNEK GRÓF TISZA ISTVÁN
EMLÉKEZETÉRE 1920 NOVEMBER 14-ÉN,
A KOSSUTH-UTCAI TEMPLOMBAN TAR-
TOTT ÜNNEPÉLYÉN MONDOTT BESZÉD

ÍRTA

DR. SZENTPÉTERI KUN BÉLA

EGYETEMI TANÁR,
A TISZÁNTULI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
VILÁGI FŐJEGYZŐJE

**A TISZTA JÖVEDELEM A TEMPLOMEGYESÜLETNEK
GRÓF TISZA ISTVÁN SEGÉLYALAPITVÁNYÁT
GYARAPITJA**

*Sy: T. 6
1921*

**DEBRECZEN SZABAD KIRÁLYI VÁROS ÉS A TISZÁNTÚLI
REFORMÁTUS EGYHÁZKER. KÖNYVNYOMDA-VÁLLALATA.
1920—338.**

Nagyon szomorú órák ezek. Szép Magyarországot már veszik le a ravatalról, hogy vigyék a sír felé.

A nemzeti gyász e sötét éjszakájában leroskdnánk a bánat terhe alatt, — csak az emlékezés tart fenn: volt nekünk fényes, meleg nappalunk; — csak a remény éltet: kibírjuk reggelig!

A kínzó szomorúságban minden fájdalom kettős súllyal nyomja a lelkünket. Hát van-e mérték annak a gyásznak felbecsülésére, mely Tisza István elvesztése miatt marja a szívünket? Hiszen ő volt a ragyogó fényesség, melynek bűnös kioltásával egy napon lépett be a fekete halál szegény Magyarország kapuján.

*

„Egész férfi volt, ragyogó tulajdonságokkal és nagy hibákkal; férfi, amilyen kevés van Európában, hibái mellett is. Nagy alakoknak nagy az árnyeka, de ő nagy volt, és abból a fából faragva, melyből az antik kor hősei, a hősök, akik tudtak harcolni és meghalni“.¹ Ezeket a szavakat nem valamelyik rajongója mondja Tisza Istvánról, hanem egyik legszívósabb ellenfele, akit épenúgy szilárd hűséggel szolgált eszmények vezettek, mint Tiszát, és aki őt nemcsak politikájáért, de a magyarságáért is kárhoztatja.

A férfiembert a teremtés koronájának mondja az Irás. Valóban akik gyönyörködtek a képzőművészek remekében, nem tagadhatják, hogy még a szép férfi szobor is valóban elragadó. Hát még ha a szobor, mint a Pygmalion műve, megelevenednék és csak a karja meg a gerince volna szilárd érc vagy kemény kő, de a szeméből tűz lövelne, a szíve tájáról forróság áradna, büszke fejében hatalmas gondolatok, széles mellkasában nagyszerű érzések táborra találna otthonnt: nem tekintenénk-e ragyogó szemekkel, szívbéli gyönyörűséggel erre az eleven csodára, férfiak és nők, ismerők és

¹ Czernin: Im Weltkrieg 186. l.

ismeretlenek, valamennyien, — csak azért, mert szép, mert igazi férfi.

Tisza István igazi férfi volt, szinte a mesébe illőség határán. Férfi, mikor más még gyermek, és férfi, mikor a legtöbb ember már az öregkor erőfogyasztó határába jut.

Nem azért mondom koránérettnek, mert az érettségi vizsgát példátlanul fiatalon, tizennégy éves korában tette le, — hiszen ez csak annak bizonyága, hogy tudott tanulni és hogy jól tanították. Ám az érettségi előtt a debreczeni öreg kollégiumban eltöltött pár esztendő alatt a 13-14 éves fiu olyan erős, mély, egész életen át tartó barátságot tudott kötni az iskola padjain, amilyen változatlan komoly barátság csak valódi férfi lélekben fogamzik. És még gyengébb korában, a szülei háznál folyt tanuló évek alatt, olyan megértő szeretettel, olyan soha meg nem ingó hűséggel kapcsolta a lelkét a tanítójához, igazi nevelőjéhez, amilyen megértés, hűség és szeretet csak öntudatos, szilárd férfi lélekből fakadhat.

Köztünk, debreczeniek közt élnek a tanuló korban szőtt nemes vonzalomnak e tanúi. De ugyancsak itt Debreczenben élnek azok a tanúk is, kik élete utolsó hónapjaiban érezhették legközelebről férfi lelkének nagyságát és melegét: a debreczeni honvédhuszárok. Negyvenhárom évvel a debreczeni diákok közt letett érettségi vizsga után megint ott van a debreczeni fiúk között. A testi szemei már egy évtized óta alig látók voltak. Ám ez a súlyos fogyatkozás is semmivé lesz férfi lelkének roppant erejétől: „odasíet a lövészárókba, szeretett magyar testvérei közé . . . debreczeni huszárait védelmezi, biztatja, vezeti és temeti a katasztrófaig”.¹

Ime, én ebben látom a Tisza István férfi nagyságának legszebb bizonyágát. Annak, akit szeretett, oda tudta adni magát egész életére már gyermek korában (— feléségét is mint gyermekifjú választotta ki —), és azért, akit szeretett, szent eszményképeért, a magyar hazáért, tudott harcolni az élet alkonyodó szakában. Mennél erősebben, mennél tartósabban, mennél magát emésztőbben tud szeretni valaki, — annál közelebb áll Ahoz, aki maga a Tökéletes Szeretet.

*

Az emberi nagyság teljességéhez azonban nem elég az elvontan legkiválóbb tulajdonságok bírása sem.

¹ Beöthy Zsolt : Tisza István, 33 l.

Igazán nagy csak az az ember lehet, aki nem idegen a maga korától és köztől, aki magán viseli fajának jellemét. Az olyan nagyság, amelyik egészen jól odaillik akármelyik faj és akármelyik nemzet körébe, tulajdonképpen nem illik oda egyikébe sem. Lehet, hogy magasztalják, de igazán magukénak nem érzik sehol. Míg aki a faj tipusának a többinél külömb képviselője, azt a maga fajtája az érzések tengerével veszi körül, — lehet, hogy rajongással, lehet, hogy gyűlölettel, — de közömbösséggel, minden szépnek s jónak e megölőjével, nem tud íranta lenni soha.

Tisza István renkívüli egyéniség volt merőben elvont mérték szerint is. Versenylovasnak, kardvívónak, falusi gazdának épenúgy páratlan volt, mint ahogy tudományos munkássága és szónoki kiválósága méltóvá tették az ország legelőkelőbb tudományos és irodalmi intézeteinek megtisztelő tagságára. Ahová állították, mindenütt első volt, a hivatalban, az országgyűlésen, az államkormányzásban, az egyházi szolgálatban, a harctéren egyaránt. Életéről, közéleti munkásságáról köteteket fognak írni s pedig azonkívül: ki tudná könyvekbe foglalni azokat a tulajdonságait, amelyekért családja tagjai s a hozzá közelállóak a jó embert gyászolják benne.

Am ezek a szokatlanul nagy képességek nem mutatják meg az ő igazi nagyságát. Azért igazán nagy, mert a maga egész mivoltával a mi fajtánk, a mi vérünk, a mi természetünk. Tisza István nagy ember volt, — de nemcsak nagy ember volt, hanem magyar ember. Közelebbről: református magyar. Még közelebbről: alföldi református magyar. Mi, a Tisza és Erdély közt elterülő síkság református magyarsága vagyunk öhozzá legközelebb. Az, hogy nagyúri családból született, nem tesz különbséget. Mert valóban igaz: „a magyar alföld nagyúri élete sokkal közelebb esik a népéhez, gyökerességének hasonlíthatatlanul erősebb befolyását mutatja, mint a felföldi, vagy a dunántúli“.¹

A nagy-osztrák álmodó ellenfele főbűnnek látja Tiszában „pusztai hazafiságát“.² És mi, a puszták népe ne éreznők vele a közösséget?

Én Tisza Istvánban magamat, magyar testvéreimet, mindnyájunkat szeretem, — a magam, a magyar kál-

¹ Beöthy i. m. 7. l. — ² Czernin i. m. 187. l.

vinisták, a mindnyájunk szebb, jobb, különb mását csodálom.

+

Hogy valóban „fájának és felekezetének, az alföldi magyarságnak, a magyar kálvinizmusnak tipikus képviselője“¹ volt, ezt röviden megvilágítani óhajtom.

Tisza István lelke alaptermészete szerint hittel teljes, vallásos önáldozásra kész lélek. Egyik jellemrajz-írója épen abban látja egyénisége és hibái nagyságának okát, hogy hitt az eszmékben és hitt az emberekben;² a másik³ gyönyörű igazsággal mondja, hogy Tisza „magyarságának, nemzeti érzésének szinte vallásos jellege volt“.

Az alföldi református magyar őszinte, nyúgód, rendületlen hitével hitt Istenben, akire hivatkozik ép úgy, mint bármelyik jámbor mezei munkás hittestvére, minden alkalommal, ha akár jóvoltát lehet magasztalni, akár a ránk zudított csapás elviselésének kötelességére kell figyelmeztetni. Keményen elítélte a vallástalanságot, melyre csak a „szellemi felületesség és félműveltség viszen“.⁴ Szerette a templomot és buzgón élt az úrvacsora szentségével. De nem elég róla annyit mondani, hogy istenfélő, vagy vallásos, — sokkal több volt ennél: nem csupán születésénél fogva, hanem hite szerint határozottan és félremagyarázhatatlanul keresztyén, még pedig protestáns keresztyén.

„Keresztyén, ki megalázza magát Istene előtt, de erős szövetségben él Istenével s kit Isten irgalmába vetett bizodalma a világ hiúságai, kételyei, kísértései és megpróbáltatásai felé emel.“⁵ És protestáns keresztyén, aki azt sürgeti, hogy „az egyház tekintélyét csak az örök érvényű isteni tanításra szorítsuk“,⁶ emberi tanítások rabságába a lelkeket ne kényszerítsük; aki a reformátorok nagyságának alapját nem abban látja, „hogy hitcikkeket alkottak, hanem, hogy feltámadtak tizenöt század tekintélyével az emberiségre nyomott hitcikkelyek ellen s követelték maguknak a jogot . . . saját egyéni meggyőződésük követhetésére.“⁷

Az egyéni meggyőződés követhetésének ez a ma-

¹ Gondolatok Tisza Istvánról Bp. Szemle 1920 febr. —

² Gondolatok Tisza Istvánról. — ³ Beöthy i. m. 16. l. — ⁴ Egyházmegyei gondnoki székfoglaló 1902. szept. 4. — ⁵ U. o. — ⁶ U. o.

— ⁷ Elnöki megnyitó a M. P. I. T.-ban 1900 nov. 2.

gasztalása nem azt jelenti, amit ellenséges indulattal belemagyarázni akarnak,¹ hogy lám a reformátusok — hisz megmondta Tisza István — semmit sem hisznek, csak amit a maguk feje kitalál. Tisza maga rámutat a mi hitelveink értékes voltára, amelyekről „hiszi és vallja, hogy haladást képviselnek a római katolikus egyház hitelveivel szemben“,² de általában is elismeri a dogmáknak értékes voltát, melyek „pozitív sarkoszlópai az emberi gondolkodásnak s ha talán akadályául szolgáltak a haladásnak, de legalább biztos zálogául az emberiség nagy tömege lelki egyensúlyának“.³ Az egyéni meggyőződés követhetése utáni sóvárgás azt jelenti, hogy a reformátusok, s köztük Tisza István, az emberre nézve elképzelhető legnagyobb gyönyörűségnek azt érezi, ha a lélek a maga szárnyán, a maga útján ér el a könyörgést meghallgató édes Atya elé, — viszont semmit sem találnak szomorúbbnak, mintha a vallásosság külső szertartások át nem érzett gépies lemorzsolásában nyilvánul, és semmit sem borzasztóbbnak, mintha az ember, hit nélkül imádkozva, hazudik az Isten előtt.

A Tisza István egész férfi lelke nem bolyonghatott el ködös színtelenségek mezején, öneki minden vonatkozásban határozott karaktere volt és amint bizonyára feltétlenül és megalkuvás nélkül aláveti vala magát az egyház tekintélyének, ha a katolicizmusban találta volna meg lelke egyensúlyát, — épenúgy feltétlenül és megalkuvás nélkül áll a szabadvizsgálódás elve alapján, mivelhogy a protestáns tanítás igazságát fogadta el.

A kutatás szabadságának és ezzel a vallás és a tudomány összhangban tartásának jótékony hatását pedig nemesak az egyes emberre ismeri fel, hanem a nemzetek boldogságának fenntartására is és több ízben figyelmeztet arra, hogy a latin fajú népeknél, de általában „mindazon nemzetek társadalmában, amely nemzetek lelki élete nélkülözötte a protestantizmus éltető elemét, mind élesebb ellentét fejlődik ki a hit- és tudomány közt“⁴, „a társadalom két táborra szakad, vallásos emberekre, kik a felvilágosodásnak s felvilágosodottakra, kik a vallásnak ellenségei“⁵ s „az ultramontán

¹ Tomcsányi S. J.: A katolikusok némely sérelmeinek orvoslása. — ² P. I. T. elnöki megnyitó beszéd. — ³ U. o. — ⁴ M. P. I. T. elnöki megnyitó 1909. — ⁵ Nagyszalontai e. m. gondnoki székfoglaló 1902.

és atheista szélsőség győzedelmeskedik minden józan középút felett“.¹

*

„Nem megszokott öltöny gyanánt vette ő fel valásunk mezét“, ezek a szavak, melyeket egyházi hivatalában elődjéről, az édes apjáról mondott Tisza István², íme ő reá is illenek. Előkelő, magas egyházi tisztségeket töltött be. Egyházmegyei, majd egyházkerületi tanácsbíró, apja után nagyszalontai egyházmegyénk gondnoka, az utolsó 11 évben a dunántúli egyházkerület főgondnoka volt; azonkívül a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság egyik elnöke, az egyetemes egyház törvényhozó zsinatának egyik legmunkásabb tagja, a konventen pedig az egyházi adócsökkentési segély ügyek páratlan buzgóságú intézője. Neki, a legmagasabb országos méltóságokban munkával agyonhalmozott embernek a szerény és szegény magyar református egyház szolgálatában buzgólkodás bizonyára nem volt sem felfelé vezető lépcső, sem szórakozásra szükséges munkaalkalom és a reábízottakat mégis mindig olyan odaadással végezte, mintha nem lett volna egyéb feladata. „Mi egyetemes papságnak valljuk magunkat — mondotta³ — s lelkészeink részére nem ismerünk előjogokat; és ez helyesen van így, de csak akkor, ha részt kívánunk venni a papitiszt munkáiból és kötelességeiből is“. Ő valóban részt vett, még a legszorosabb értelemben vett papi munkából is: a bukovinai harc-téren ezredének egy elesett altisztét, mivel lelkész nem volt jelen, megható szép imádsággal⁴ maga temette el.

Egyáltalán ez a felfogás: nem a jogoknak, hanem a kötelességeknek előtérbe állítása legjobb jellemzője Tisza István egyéniségének. Teljesítsd a kötelességedet! — mintha csak ennek a parancsnak folytonos hangzása volna az élete. Teljesítsd kötelességedet, — és ne törődjél azzal, hogy veled magaddal mi lesz, mert te csak porszem vagy az Isten előtt és csak porszem vagy a közösség, a nemzet érdekeihez képest. Teljesítsd a kötelességedet és ne bánd, ha ezért gúny, vagy gyűlölet a részed, mert az egész világ magasztalása nem ér

¹ Dunántúli főgondnoki székfoglaló 1907. — ² E. m. gondnoki székfoglaló. — ³ U. o. — ⁴ Megjelent a Debr. Prot. Lap 1918. évi 23. számában.

annyit, mint a kötelesség teljesítéséből fakadó nyugodt lelkiismeret.

Kálvinnak és követőinek gyakran szemére vetik a kérlelhetetlen erkölcsi szigorúságot és vasfegyelmet. Nem merem mondani, hogy ez a szemrehányás a mostani nemzedék irányában igazán jogosult volna, de Tisza István Kálvinnak hű követője volt. Mások iránt is tudott kíméletlen lenni, ha kötelességmulasztást látott, önmagának azonban semmit sem nézett el. Következétesen gyakorolta magát abban — ezt olyantól hallottam, kinél jobban alig ismerte valaki, — hogy testét minden körülmények közt az akarata szolgálatába igázza, hogy testi ok a kötelesség teljesítésében ne akadályozhassa. A test feletti úrrá lével a magyarázata felülnemmulható munkabírásának, de szokatlanul kifejtett testi erejének is.

A kötelességteljesítésnek ez az önkínzás-ig menő készsége tesz puritán kálvinistává. Puritánná abban az értelemben is, hogy egyszerű, hiszen a kötelességteljesítés munka, a folytonos munkára készség pedig nem fér össze a cifrázkodással, — meg abban az értelemben is, hogy tiszta, hiszen van-e komolyabb kötelesség, mint a bűn salakjától megóvni lelkünket. Tisza István valódi puritán volt. — nem külső szokásai egyszerűségénél, hanem lelki világa mocsoktalan tisztaságánál fogva.

A puritánsághoz, a lelki tisztasághoz tartozik az igazság szenvedélyes szeretete is. Ezért a tulajdonságért neveznek bennünket, vagy legalább ezért nevezték eleinket, akikről a név örökül maradt reánk, vastagnyakúaknak. Tisza István megérdemelte ezt a nevet. Mély hódolattal a Mindenható iránt s igaz hűséggel a felsőbbséghez, mely az Írás szerint Istentől ered, nyugodtan, bátran mondta s tette mindig, mindenkivel szemben, amit igaznak tartott. Tévedhetett — hiszen melyik ember volna tévedéstől mentes? — de nem tettetett és nem ámitott.

Nem tettetett és nem ámitott akkor sem, ha az igazság rovására tett engedmény valami jó eredménnyel is járhatott volna. Lehet, hogy sok minden másként történik, ha Tisza Istvánt nem tudják gyűlöletessé tenni a munkásság előtt azzal, hogy ő a népnek ellensége és a nép boldogulásának legfőbb akadálya. Ebből csak annyi volt igaz, hogy a szociáldemokráciát valóban elítélte. „Jézusi szeretet és osztálygyűlölet áthidalhatatlan ellen-

tétben vannak egymással.“¹ Ámde vallja, hogy „mindaz, ami az emberi méltóságot a szegény emberben elismeri, s őt emberhez méltó életviszonyokhoz juttatni törekszik, jézusi dolog“.² Ezzel a felfogással bizonyára lett volna annyi joga magát a népjogok hívének mondani, mint soknak a vele szemben állók közül, de ő attól, amit — helyesen vagy helytelenül — igaznak tartott, a népszerűség kedvéért nem volt hajlandó eltérni.

Sőt ellenkezően: azért, hogy magát kedvesebbé tegye, még az igazságot sem akarta kimondani. Éveken át tűrte az újra, meg újra felhangzó vádat, hogy a világháború felidézésében ő, vagy ő is felelős és nem mondta meg, amit ma már hitelesen tudunk, hogy a háború megakadályozására megtett minden tehetőt. Kálvin keményen elítélte a népkegy hajhászóit és azt mondja, hogy ezeknél a paráznak is közelebb vannak a mennyországhoz.³ Tisza István im ebben is Kálvin tanítványa volt.

Dehát miért is keresné a nép váltakozó kegyét, aki az Isten hatalmában, mindnyájunk földi és földöntúli élete felett előre határozásában szilárdan hinni tud? Tisza István tudott ebben hinni. Gyilkos merényletek ha támadtak ellene: Istenre bízta magát.⁴ S mikor az utolsó napon figyelmeztették, hogy a lehető megtámadtatás ellen jó volna intézkedést tenni, Jézustól tanult bizalommal mondta: odafenn teszük meg az intézkedéseket. És a gyilkos golyótól összeesve, Isten akaratan megnyugodva adta ki nagy lelkét: Ennek így kellett lenni.

*

Ime, Tisza István határozott, erőteljes képviselője, hite és jelleme szerint, a magyarság kálvinista fajtájának. Hanem azért, — helyesebben: épen azért a legkeményebben elítéli a felekezeti ellentéteket s a vallási békének lánglelkű apostola. Különböféle egyházi gyűléseken, majd két évtizeden át, számos alkalommal mondott beszédeinek csaknem mindegyikében alkalmat vett, hogy figyelmeztessen a felekezeties elfogultság ragályos betegségének⁵ veszedelmes voltára s arra, hogy a protestáns önérték nem felekezeti türelmetlenségben, hanem az

¹ Főgondnoki székfoglaló beszéd, — ² U. o. — ³ Institutio religionis Christianae. — ⁴ Géresi Kálmánhoz írott levele, 1912 július. — ⁵ Főgondnoki székfoglaló, 1907.

egyház javára kifejtett tevékenységben hozza meg áldásos gyümölcsét.¹

Tisztán látja, hogy az egy akol, egy pásztor nemes ábrándja a szó szoros értelmében sohasem valósítható meg² s jól tudja, hogy az általános keresztyéni vonások mellett mindegyik felekezetnek kifejezésre kell juttatni a maga különleges értékeit, így kivált nekünk a puritán kötelességteljesítést és a kulturának különös intenzív művelését.³ Ezért — és nem valami felekezetieskedő szellem ápolása végett — ragaszkodik szívósan egyházunk iskoláinhoz. „Vajjon veszt-e vele a mai generáció — kérdezi —, ha módunkban áll kifejteni és bele nevelni a sokat emlegetett nyakas és független kálvinista szellemet, azt a talán sokszor kellemetlen, sokszor érdes, de független és szabad szellemet, melyre a jelenlegi generációnak oly égetően nagy szüksége van.“⁴

Hogy a vallásfelekezetek közötti békesség és egyetértés fenntartása nemcsak általában nemzeti, hanem különösen itt magyar hazánkban, hol mi a kisebbség vagyunk, egyszersmind protestáns érdek, könnyű megérteni. Mi sem természetesebb tehát, hogy Tisza István nemcsak hazafiúi kötelességet teljesített, de egyházát is híven szolgálta, amikor újra, meg újra rámutatott a felekezeti harcnak a keresztyénség és különösen a protestantizmus szellemével és érdekeivel merőben ellentétes voltára és arra, hogy a felekezetestesség igazán veszedelmessé lenne akkor, „ha magát a protestantizmust megmételtyezné, ha egyházunk és a magyar szabadelvű társadalom közé magunk emelnénk válaszfalat“.⁵

Nekünk, magyar protestánsoknak minden küzdelmet magyar nemzeti alapon kell felvennünk, mert a mi egyházunknak legnagyobb kincse, féltett drágasága a magyar nemzetnek is: „Sokkal jobban összeforrt a magyar nemzet a szabadsággal, a felvilágosodással, a szabadelvű haladással, semhogy a szellemi sötétségnek retrográd irányzása győzelmet arathatna az egységes magyar szabadelvű társadalom felett“.⁶

Ám a békesség keresése sem lehet végnélküli.

¹ Megnyitó beszéd a dunántúli egyházkerület közgyűlésén 1908 szept. 22. — ² Főgondnoki székfoglaló. — ³ Megnyitó beszéd a dunántúli egyházkerület közgyűlésén, 1917 ápr. 30. — ⁴ Főgondnoki székfoglaló, 1907. — ⁵ E. m. gondnoki székfoglaló, 1902. — ⁶ U. o.

A Tisza István erős egyéniségétől ezen a téren is távol áll a defaitizmus. A jogos önvédelem terén vegyük fel a harcot — mondja —, vívjuk meg a felvilágosítás fegyvereivel s éreztessük tettük következtetéseit azokkal, kik egyházunkkal szemben árulást követnek el.¹ De a felekezeti harc elkerülhetésének reményét a legsúlyosabb provokációval szemben sem adja fel s valósággal ódai lendületet vesz a beszéde, mikor ezeket mondja:

„Az összes magyar katolikusokhoz szólok: Hát ma, amidőn annyi ellenség környékez, ma amidőn bármerre nézünk ebben az országban, benn és a határszéleken mindenütt ellenségeink mozgolódását látjuk; ma amikor, ha elég könnyelműek lettünk volna bármikor megfeledezni arról, hogy mi, magyarok, milyen kevesen vagyunk és milyen sok ellenségtől vagyunk körülvéve, ma, amidőn minden napi hír, minden napi jelenség, mindaz, ami körülöttünk lefolyik, csak újabb, meg újabb memento erre a kemény igazságra: ma szabad-e nekünk, maroknyi magyaroknak szükség nélkül, elháríthatatlan ok nélkül, felvenni a felekezeti harcot egymás között, felemészteni legjobb erőinket olyan küzdelemben, amely, bárhogy dőljön el, a magyar nemzeti ügynek csak gyöngítésére, csak kárára szolgál“.²

*

A nemzeti ügynek . . .

Mert Tisza István akármilyen jó református volt, vagy — megint azt mondom — mivel nagyon jó református volt, első sorban és mindenek felett magyar ember volt és a magyar nemzeti szempontot minden másnak fölébe emelte.³

Magyarnak lenni, hazafinak lenni és nemzetinek lenni nem egyet jelent. Lehet valaki a magyarság legtöbb tulajdonságával teljes, egész alkotása szerint tüzes magyar és még sincs benne elég önzetlenség, hogy hazáját igazán szerethesse. Lehet valaki jó hazafi is és még sincs benne elég belátás, hogy a maga boldogságát is, a mások boldogítását is csak a nemzetén át, a nemzetétől nyert erőkkkel, a nemzetének tett szolgálatoikkal keresse. Az igaz magyar nevet csak az érdemli

¹ Elnöki megnyitó a dunántúli egyházker. közgyűlésén, 1908 szept. 22. — ² Egyházker. megnyitó beszéd, 1918 szept. 22. — ³ Főgondnoki székfoglaló: „A nemzeti szempontnak alá tudnék rendelni minden egyebet“.

meg, aki nemcsak alkotása szerint, hanem önfeláldozásra kész hazafisága és meg nem alkuvó nemzeti érzése alapján is magyar. Nekünk, református magyaroknak legkönnyebben lehet, tehát fokozottan kell igaz magyaroknak lennünk. Mi túlnyomóan a fajtisza magyarság körében, más nemzetiségekkel össze nem vegyülve élünk s apai-anyai ágon magyar elődöktől származva, testünk minden sejtében, lelkünk minden porányában magyaroknak születünk. Mi legnagyobb részben a földből élő, a földet művelő, a földdel összeforrott emberek vagyunk, akiknek drága e hazának a földje, mint a magunk megélhetésének, a magunk munkálkodásának területe is. Mi valóban testvértelenül állunk a világban, mert bennünket hitrokonainkkal is csak a vallási közösség tudása fűz össze, de nem az egyházi szervezet kapcsolata és a mi egész kulturánk, az egyház legszorosabb körében is, elejétől fogva izig-vérig nemzeti. Nekünk, református magyaroknak, nem is virtus jó magyaroknak lenni, mert mi úgy sem lehetünk mások.

Tisza István minden vonatkozásban felülmúlhatatlanul igaz magyar volt. Izzó, kemény, szilaj magyar mivoltának emlegethetném számos bizonyosságát, de csak egy esetre emlékeztetek: mikor a magyar ügyekbe belebeszélni akaró osztrák miniszterelnököt a magyar népet jellemző csodálatos lelki felsőbbiséggel, minden haragos pattogás, minden nagyhangú szólam nélkül egyetlen kemény mondással „előkelő idegen“-nek nevezve, utasította vissza a maga területére.

A hazaszeretetet egy vonalba állítja az Isten imádásával, hiszen az igazi kálvinista magyar embert olyanak ismeri, aki „egyesíti a lelkében Isten és haza fogalmát, akiben hazaszeretet és vallása iránti hű ragaszkodás oly egységes harmóniában olvad össze, hogy soha semmi törekvésében a két ügyet egymással ellentétbe kerülni, az egyház ügyét a magyar nemzet, a magyar szabadság, a magyar felvilágosodás és haladás nagy nemzeti kérdéseitől elszakadni nem engedi“.¹

Ám az igaz hazafiság is olyan, mint a mély valóság: nem áll ki az utcasarkokra imádkozni, hanem titkon, ajtóját behajtva, mások szeme elől elrejtözve

¹ Antal Gábor püspököt üdvözlő beszéde, 1909 jun. 8.

hozza még a maga áldozatát. Tisza István a szájasok merő ellentéte, a cselekvő hazafiak közé tartozott, azok közé a legjobbak közé, akik a maguk honszerelmét nem hirdetik, a másokét nem dicsérik, hanem maguk példát adnak, mástól megkívánják a példa követését.

Nemzeti érzése úr volt minden gondolata fölött. A nemzeti érzés hiányában látta hazánk és szabadságunk legnagyobb veszedelmét s hazánk minden faját és felekezetét egy táborba hívta úgy a szocialista, mint az ultramontán nemzetköziség ellen. Tetteit, politikáját, alkotásait és tévedéseit nem is lehet másként megérteni, csak úgy, ha a magyar nemzeti szemponthoz való viszonylatukban bíráljuk el. Politikai életének két óriási küzdelme, a parlamentarizmusért, meg az általános választójog ellen, melyek mindegyike a maga és pártja érdekei szempontjából csak hátrányokkal járhatott és sok áldozatot kívánt, nem találhatja másban a magyarázatát, mint abban a hajthatatlan meggyőződésben, hogy ez a küzdelem a magyar nemzet érdekében való és abban a szent fanatizmusban, hogy a magyar nemzetért mindent meg kell tenni, hogy — mint sokszor emlegetett ugrai levelében írta: ha a magyar nemzetnek valami kell, akkor azt, hogy nem lehet, nem szabad mondani.

*

Mi hát az oka mégis, hogy ez a rendkívüli nagy ember, aki épen nekünk — az én látásom szerint — eszményképünk lehet, a legádázabb gyűlölet viharát állotta sokszor életében s mint egy nemzetéből kiközösített taszított halálba? Mi az oka, hogy ezt a nagy embert, akit a magyarok ellenségei a magyarságáért, a más vallású és a vallástalan türelmetlenek a kálvinistaságáért gyűlöltek, — mi magyar reformátusok nem tudtuk szeretni?

Mert nem tudtuk szeretni. Ha szerettük volna, nem most magasztalnók, hanem az életében állottunk volna szilárd falként körülötte. Nem most hirdetnők a nagyságát, hanem hirdettük volna a megöletése napján. Nem most ünnepelnők, hanem ünneppé, nagy, nemzeti gyászünneppé tettük volna a temetését.

Az 1918. év utolsó hónapjaiban tapasztalt sok szomorú jelenség közt egy sincs szégyenletesebb, még a Tisza István megöletése sem, mint az a rettentő há-

látlanság, melyet a magyar nemzet ez iránt a nagy fia iránt akkor tanúsított.

Az országgyűlésen, amelynek három évtizednél tovább tagja s majd húsz esztendeig vezére volt, — meg sem emlékeztek a haláláról. A hírlapok szólottak róla egy-két szót, de hamarosan napirendre tértek felette. A református sajtó különböző organumai azonban — ezt megint önérzettel jegyezhetjük fel — merték magasztalni a halott Tisza Istvánban a nagy magyart és a nemzeti hőst azokban a napokban is, amikor az ország tébolyult közvéleménye a nemzeti bálvánnyá emelt értelmetlenség minden bírálóját félre akarta taszítani. A gyászszertartásra — hiszen persze hideg őszi idő volt — kevesen mentek el, a geszti temetésre épen csak néhányan. S ami még ezeknél is megdöbbentőbb: mikor Geszten, a családi fészekben, ahol mindenki ismerte, szerette, ahol mindenki vette valami jóságát: a temetésére megkondult a harang, egy parasztleány, Tiszának volt cselédje, felment a toronyba és elhallgattatta a harangszót.¹

Mekkora feneketlen nagyságát a vak gyűlöletnek tudták kiárasztani ez ellen a szegény halott ellen, hogy még a nép egyszerű fia, a hálával hozzákötött is, ilyen rút kegyetlenséggel fordult az emléke ellen?

Lehet-e föltenni azt, hogy a gyűlöletnek ilyen áradatát lehessen zúdítani hibátlan ember ellen? Lehet-e elgondolni, hogy a maga fajtája így elforduljon nagy fiától az előbb híven követők tábora is így hűtlenné válják a vezéréhez, ha ő maga nem adott rá okot?

Vagy ha nem lehet feltenni: mik voltak Tisza Istvánnak azok a fogvatkozásai, melyek ezt a rettentő gyűlölséget és ezt a még rettentőbb meghunyászkodást lehetővé tették?

Nem merném mondani, hogy Tisza Istvánnak nem voltak nagy hibái. Hiszen tudjuk, hogy az erények is bizonyos határon túl hibákká lesznek. A kötelességteljesítés elszántsága a mindent végezni akarásra, a mások munkájának mellőzésére vihet; az emberek jóságában vetett hit a jelentéktelenek, a gyöngék előtérbe állítását okozhatja; az igazság meg nem alkuvó szeretete az igazság felesleges kimondásával járhat együtt;

¹ Szász Károly: Tisza István.

a népszerűség hajhászás becsületes megvetése előidézhetheti az érdemesek jóindulatának elidegenítését is. Azonkívül minden erény, a legtisztábban ragyogó is, más oldalról nézve hibának látszhatik, vagy annak tüntethető fel. Az uralkodó iránti hűséget megalázkodásnak, a nemzet jogai védelmét a hatalom felesleges kihívásának, a nemzetiségekkel való megegyezés tisztességes keresését a nemzeti ügy elárulásának, a nemzetiségi túlzók megfélemezését a magyarság iránti ellenszenv ok nélküli felizgatásának, a vallásfelekezettek közti béke munkálását az egyház iránti hűtlenségnek, a maga egyháza buzgó védelmét felekezetiességnek lehet a hiszékenyek elé állítani. Hát nem látjuk, hogy nagyjainkkal szemben az erényeknek bűnökként feltüntetése, legjobbainknak rágalmozása napirenden van? Hát nem tapasztaljuk, hogy a magyar nép, — de nem: minden nép, ha szenvedélyeit felkorbácsolják, nemcsak szeretni, de gyűlölni azokat tudja legféltelenebbül, akik az ő véreből valók? Hát nem tudjuk, hogy magát a mi áldott Urunkat, a Jézus Krisztust, a maga népe adta halálra s apostolai közül is — mihelyt ellenségei hatalmat vehettek rajta — a gonosz elárulta, a jó meg — megtagadta.

*

Jól tudom, hogy Tisza István nagy egyéniségének megítéléséhez még mindig hiányzik a kellő történelmi távolság. Jól tudom, hogy különösen országos politikáját amint egyik rész tökéletesnek, egy másik rész teljesen elhibázottnak ítéli még ma is.

Én ebbe a vitába nem szólok bele. Csak arra kérem minden magyar testvéremet: akik Tisza Istvánban a magyar nemzeti eszme legtökéletesebb bajnokát látják, igyekezzenek a nekik adott tehetség szerint az ő hűséges tanítványai és követői lenni; azok pedig, akik kifogásolják munkáját, — teljes erejükkel törekedjenek édes hazánk, magyar nemzetünk s anyaszentegyházunk szolgálatában különbek lenni nála.

Ha így a magyar nemzeti események s az azokkal változatlanul egybeforrt magyar református egyházunk hűséges, magunkat nem kímélő szolgálatára Tisza István példája szerint buzgón elszánva testvéri szeretettel egyesülünk; akkor hiszek Magyarország fel-támadásában.

DEBRECENI EGYZHÁZI KOMITÉJA

13245/1958